

מבט על, גיליון 1033, 12 במרץ 2018

עסקת הגז עם מצרים: ישראל מעמיקה עוגן במזרח הים התיכון

עודד ערן, עילי רטיג ואופיר וינטר

עסקת הגז שנחתמה באחרונה בין שותפויות "תמר" ו"לויתן" לקבוצת "דולפינוס" המצרית מהווה אינטרס גיאופוליטי מובהק למדינת ישראל והזדמנות להעמקת יחסיה עם שכנותיה. העסקה עוררה אמנם ויכוח ציבורי במצרים, אך מבחינה ביטחונית זרימת גז מישראל למצרים, ירדן והרשות הפלסטינית הופכת אותה לאינטרס אזורי, לא ישראלי בלבד. במציאות החדשה שתיווצר, כל פגיעה ביכולת הפקת הגז של ישראל, מצד חיזבאללה או חמאס תפגע גם באספקת החשמל של ירדן, מצרים והרשות. עסקה זו מצטרפת לחוזה הייצוא שנחתם מול ירדן בספטמבר 2016 וכן מהווה צעד נוסף להקמת תשתית גז משותפת לאזור, שתפעל לטובת כל הצדדים המעורבים - גם בהקשר סכסוך הגבולות בין ישראל ללבנון.

ב-19 בפברואר הודיעו שותפויות הגז בישראל על חוזה לייצוא 64 מ"מ"ק גז-טבעי למצרים בהיקף של כ-15 מיליארד דולר לעשר שנים. החוזה בין בעלי שדה "תמר" ו"לויתן" לקבוצת דולפינוס המצרית ומבוסס על מסמך הבנות מאוקטובר 2014. ניתן להעריך שלממשלת ישראל היה תפקיד משמעותי בהשגת העסקה, הן בקידומה מול ממשלת מצרים וייתכן שגם בכיסוי הערבויות הנדרשות מדולפינוס לצורך אישורה.

האור הירוק בקהיר לחתימת עסקת הגז, לאחר השתהות מצרית ארוכה, נסמך על מגוון שיקולים: ראשית, שאיפת מצרים להסדרת הפיצויים בסך 1.76 מיליארד דולר שחברות הגז המצריות נדרשו לשלם לחברת החשמל במסגרת פסק בורות בינלאומי מ-2015; שנית, ההחלטה לייעד את מרבית הגז בשדה Zohr לשוק המצרי סולל את הדרך להזרמת גז מישראל, מקפריסין וממדינות נוספות למתקני ההנזלה בדמיאט ובאידקו לשם ייצוא לאירופה, צעד שממקסם את הערך הכלכלי והפוליטי הטמון בכך שמצרים היא היחידה באזור שברשותה תשתיות להנזלת גז. שלישית, הבטחה להכנסות משוערות של כ-22 מיליארד דולר בעשר שנים וחיזוק הקשר הכלכלי בין מצרים לאירופה.

למרות היתרונות, עסקת הגז עם ישראל עוררה ויכוח ציבורי במצרים. גורמים אסלאמיסטיים הגולים ברובם מחוץ למצרים יצאו נגד "ייבוא גז ערבי-אסלאמי גנוב ממדינת הכיבוש, והכנסת מיליארדים לאוצר של הציונים". גורמי אופוזיציה שפועלים בתוך מצרים, ציינו את החשש מיצירת תלות מצרית בישראל, אך ביקורותיהם התמקדו בהטלת ספק בתועלת הכלכלית הגלומה בעסקה עבור הציבור המצרי הרחב ובחוסר השקיפות שנלווה לחתימתה.

בתגובה, דוברי המשטר הצביעו על השיקולים הטורקיים-קטריים החומריים העומדים מאחורי חלק מן הביקורות על העסקה. הם גימדו את תפקיד הממשלה המצרית בתיווך העסקה, המעיטו במשמעויותיה הפוליטיות והדגישו את יתרונותיה הכלכליים. הנשיא א-

סיסי, שעסוק בימים אלה במערכת הבחירות לכהונה שנייה, הביע סיפוק מכך שהגז מהאזור ייוצא דרך מצרים ולא דרך מדינות אחרות, ברמז לטורקיה. לדבריו, מצרים השיגה הודות לעסקה דריסת רגל במזרח הים התיכון, מיצבה את עצמה כמרכז אנרגיה אזורי ובמילותיו - "הבקיעה גול ענק".

ה"גול" שחגג א-סיסי מציב, לכאורה, את ישראל ומצרים כשחקניות המשחקות באותה "קבוצה" ופועלות למען קידום מטרותיהן המשותפות. מאמרים בעיתונות המצרית הממסדית הדגישו את הרווח שמפיקות מהעסקה שתי המדינות, וחלק הצביעו על הזיקה בין התיאום הביטחוני בסיני להרחבת שיתוף הפעולה בתחום האנרגיה. ראייה מצרית זו מעניקה עומק נוסף ליחסי השלום, ומבליטה את האינטרס ההדדי ארוך הטווח בטיפוחם. עסקת הגז גם יוצרת פלטפורמה לשיתופי פעולה דו-צדדיים ורב-צדדיים נוספים באזור, שיכללו את מצרים וישראל. עם זאת, מוקדם עדיין להכתיר את העסקה כפריצת דרך בתחום הנורמליזציה. עסקות אנרגיה נערכו בין ישראל למצרים מאז שנות השמונים, כך שהעסקה הנוכחית אינה מהווה תקדים. בנוסף, קשה להעריך בשלב זה באיזו מידה פירות העסקה יחלחלו לציבור המצרי הרחב ויגבירו את הערכתו ואהדתו לשלום.

סוגיה מרכזית שלא קיבלה מענה בהסכם היא אופן שינוע הגז מישראל למצרים. בהודעה מאוחרת יותר של חברות הגז לבורסה צוין כי מתנהל כעת משא ומתן עם חברת EMG להפיכת כיוון הצינור המקורי, שהושבת ב-2011. מדובר בחלופה הזולה והמהירה ביותר, אך היא כוללת אתגרים ביטחוניים משמעותיים שכן היא חשופה לחבלות בחצי האי סיני, בין שיעשו ממניעים אידאולוגיים ובין שלצורך סחיטה מצד השבטים באזור. במידה וחלופה זו לא תתממש, חלופה זולה נוספת תהיה בניית צינור יבשתי באורך 100 ק"מ מדרום לרצועת עזה שתחבר בין צינור הגז בדרום ישראל לבין צינור הגז המצרי בסיני דרך מעבר כרם שלום או ניצנה. חלופה זו תאפשר לישראל גישה לצינור הגז הערבי לירדן (שממשיך גם ללבנון ולסוריה), אך תהיה חשופה גם היא לאיומים ביטחוניים. חלופה בטוחה אך יקרה הרבה יותר כוללת הנחת צינור תת-ימי ישיר משדה "תמר" למצרים באורך של כ-300 ק"מ. העובדה שנחתמה עסקה בין הצדדים ללא ביאור נושא השינוע, סעיף שהוא בעל השלכות מהותיות על רווחיות העסקה ומחיר הגז שיידרש, מעלה אפשרות ששיקולים פוליטיים וכלכליים נוספים שיחקו תפקיד בהצלחת העסקה או בתזמון שלה. בנוסף לבעיית השינוע, גם כישלון בפתרון סוגיית החוב לחברת החשמל עשוי להקשות על ביצוע ההסכם.

האלטרנטיבה "המצרית" לשינוע הגז מישראל, ובעתיד מקפריסין ואולי גם מלבנון, מתחווה כריאלית יותר מהנחת צינור לטורקיה. זאת, נוכח ההקצנה במדיניות האזורית של טורקיה, ההרעה ביחסיה עם אירופה, וההתחזקות האפשריות של חיזבאללה אחרי הבחירות הקרובות בלבנון, שדרך מימיה הכלכליים אמור לעבור הצינור. לכך נוספת מדיניות אנרגיה חדשה שמנהיגה טורקיה בשנה האחרונה, ועיקרה הפחתת הגידול בצריכת הגז הטבעי במשק לטובת שימוש בפחם ואנרגיות מתחדשות (ובהמשך גם אנרגיה גרעינית). לעומתה, מצרים מציעה לישראל שוק מקומי צומח ואפשרות לשימוש במתקני הנזלה לצורך שינוע לאירופה. בהתחשב בתחרות הרבה הצפויה על שוק הגז המונזל באירופה בשנים הקרובות, השימוש במתקני ההנזלה הקיימים הוא החלופה הריאלית היחידה בפני שותפויות הגז בישראל אם ברצון להציע מחיר תחרותי.

בנוסף לצינור למצרים נבנה צינור לירדן, כחלק מהסכם לאספקת 45 מ"ק גז על פני 15 שנה, שנחתם ב-2016. הצינור יעבור מצפון לבית שאן ויעביר גז גם לרשות הפלסטינית, תוך שהוא מאפשר הזרמת גז בכמות גדולה פי שלושה מהנדרש עבור העסקה הירדנית ופותח אפשרות ל"חיבור צפוני" עם צינור הגז הערבי העובר בירדן.

לעסקאות עם ירדן ומצרים ערך אסטרטגי רב עבור ישראל והאזור. להן מתווסף הסכם עתידי אפשרי עם הרשות הפלסטינית, שיאפשר אספקת גז וייתכן שגם הפקת גז מול חופי עזה. הסכמים אלו מייצבים את יחסיה של ישראל עם שכנותיה על ידי יצירת מארג אינטרסים הדדיים, ופותחים אפשרות של שיתוף פעולה אזורי מעבר לנושא הגז הטבעי, כמו למשל בייצוא וייבוא של חשמל ומים מותפלים.

מבחינה ביטחונית, זרימת גז מישראל למצרים, ירדן והרשות הפלסטינית הופכת אותה לאינטרס אזורי, לא ישראלי בלבד. במציאות החדשה שתיווצר, כל פגיעה ביכולת הפקת הגז של ישראל, מצד חיזבאללה או חמאס תפגע גם באספקת החשמל של ירדן, מצרים והרשות. האיום יהווה רכיב חשוב בשיתוף פעולה מודיעיני וביטחוני מצד המדינות השכנות לאיתור ומניעה של פעולות חבלה, וכן זרז עבורן להרגעת הרוחות במידה ותפרוץ לחימה עם אחד מהארגונים. מבחינה כלכלית, הצגת שותפות בין ישראל לשכנותיה בכל הקשור למשאבי אנרגיה תעודד כניסה של משקיעים נוספים לאזור מזרח הים התיכון ותסמן להם שניתן להוציא לפועל פרויקטים רחבי היקף להפקה וייצוא המחייבים שיתוף פעולה אזורי.

לעסקה ייתכנו גם השלכות לגבי הסוגיה הלבנונית. המחלוקת הבלתי פתורה עם לבנון לגבי סימון הגבולות הימיים מהווה מטרד מדיני וביטחוני עבור ישראל. מאידך גיסא, היא לא מנעה ממצרים או מירדן להיכנס להתקשרות ארוכת טווח בתחום האנרגיה עם ישראל. ברור שלעומת כוחני בין ישראל ולבנון יהיו השלכות הרסניות, במיוחד ללבנון, בין היתר בהרחקת אפשרותה לנצל נפט וגז במימיה, אך הוא עלול לפגוע גם באינטרסים ישראלים בהקשר של פיתוח מאגרי הגז הקרובים לגבול. הדעת נותנת שהרטוריקה הלוחמנית הנשמעת בימים אלו בלבנון והדחיה החוזרת של הצעות הפשרה של ארצות הברית הן רק קולות רקע לבחירות המתקרבות במדינה. אבל, מוטב שהמדינות המקיימות שיח מדיני עם לבנון, ובמיוחד אלו שחברות אנרגיה שלהן מעורבות בפיתוח הגז, תפעלנה להפסקת דברי הרהב מלבנון.